

Litteratur

THEDE PALM:

Gäddorna i Långasjö

Albin Widén, som hör till dem som i dag vet mest om den svenska emigrationen till Amerika, har gjort en verklig kulturgärning genom att skriva och ge ut en gammaldags bok om en gammal man, svenskamerikanen professor Amandus Johnson (*Albin Widén, Amandus Johnson, svenskamerikan*. Med företal av prins Bertil. Norstedts 1970. Pris häft 35 kr). Det är en biografi av den typ som börjar med födelse och barndomsmiljö och som följer föremålet – i detta fall på många irrande stigar – fram till den höga ålderdomen. Atskilliga sidor i boken består av direkt återgivning av bandupptagningar medan Amandus Johnson berättat, livfullt och naturligtvis personligt. Alldeles särskilt bör framhävas Widéns resonerande noter i bokens slut. Också där framgår att han är en beundrare av den man, som han skriver om, fastän litet mera kritik inte hade skadat. Amandus Johnson är verkligen en färgstark person som kan både beundras och kritiserats utan att helhetsbilden behöver bli förändrad.

Johnson föddes 1877 i Långasjö församling i sydöstra Småland som följd av en förbindelse mellan »mannen av börd och kvinnan av folket». När Widén antyder vem fadern var, hade han lika gärna kunnat tala rent ut. Fadern dog för många år sedan, modern på 1930-talet. Hon emigrerade 1879: hemsocknen har sedan 1850 fått avstå från 1 200 människor som rest till Amerika. Hon gifte sig där och fick familj, och för Amandus var styvfadern, vars namn han bar, i allt hans verkliga far. Familjen hamnade i Minnesota som så många andra svenskar, först i svenskstaden St Paul, men andra namn i svensk emigrationshistoria kommer in i bilden: Chisago (ej att förväxla med Chicago!), Lindstrom, Rice Lake. Från uppväxttiden finns allt med som kan berättas om en händig smålänning. Där finns jordbruk och skogsröjning bland indianer och jakt och tillverkning av smörkärnor och småuppfindingar av alla de slag. Då upplevde han också kyrkbyggen för den svensk-lutherska församlingen, som föräldrarna tillhörde och som hade betydelse för den unge Amandus' utveckling.

Till bokens bästa delar hör den där Widén följer Amandus Johnson på hans slingrande lärdomsväg från fattig pojke på ett avlägset nybygge i Mellanvästern till en professorsstol i skandinaviska språk vid Princetons universitet. Det är för långt att referera här men det är kulturhistoria i bästa mening. Johnson hade då vid 35 års ålder bakom sig sin stora bok om *The Swedish settlements on the Delaware*. Boken är ren historia, byggd på omfattande arkivforskningar. Det kan förefalla underligt, att en språkprofessor skrev historia, men detta är typiskt inte bara för Johnsons mångsidighet utan också för hans inre splittring. Han hade tänkt sig att bli präst eller matematiker eller uppfinnare eller mycket annat, liksom han som professor samtidigt var garageägare och framstående i husaffärer, ibland också i tomtjobberi. Nu förde honom tre katastrofer i hans liv fram till hans stora livsverk.

Två av dem var eldsvådor, då två färdiga manuskript och alla samlingar till dem förstördes. (Det första handlade om Longfellow och hans skandinaviska förbindelser. Litet hårt kan man säga, att tack vare eldsvådan slapp amerikanerna att höra vad Tegnér ansåg om de utländska översättningarna av Frithiofs saga.) Den tredje var att hans hustru övergav honom. Resultatet blev att Johnson lämnade universitetet under omständigheter, som Widén ej närmare redogör för, och 1922 begav han sig, av allting, på en etnografisk forskningsresa till Angola. Han skulle ej varit den han var om ej resan resulterat i ett lexikon mbundu-engelska-portugisiska, språk av vilka två var honom okända vid resans början.

Vid hemkomsten började den sista perioden i hans liv, då han i praktiskt handlande omsatte sina forskningar om svenskheten i Amerika. Ingen har på detta område gjort så mycket som han. Han organiserade, eller improviserade, Delawarejubileet 1938. Han väckte minnet av svenskar som annars kanske bara förblivit namn, från Johan Printz till John Nyström. Han tiggde pengar till och byggde med stora mödor och personliga uppoffringar

Namn att minnas

Olof Nordenskiöld

svensk museet i Philadelphia. Den fjärde katastrofen i hans liv inträffade då han av styrelsen avskedades som ansvarig för detta museum. Låt oss säga att hans självständighet kanske varit tröttande.

Ett särskilt drag i detta sammanhang kunde Widén behandlat med mindre försiktighet. Amandus Johnson var en monumentresare av stora mått. Hur många granitpelare och inskriptioner han tagit initiativ till är ej lätt att säga. En gång blev det för mycket. Under värsta depressionstid ville han få minister Wolmar Boström att ställa sig i spetsen för en insamling av 100 000 dollars för ytterligare ett stort svenskmönument, av Milles. Boström vägrade. Det behöver inte tolkas så att han var en då-

lig konstkännare. Det kan ha varit att han hade gott omdöme.

Som en drivkraft i detta långa växlingsrika liv ligger kärleken till svenskheten och den romantiserade kärleken till hembygden. Amandus Johnson hörde sin gamle morfar, som aldrig kom hem, i Chisago berätta om äpplena i Småland, saftigare än amerikanska äpplen, om jordgubbarna som smakade mycket mera än där ute, om gäddorna i Långasjö, som var finare än någon fisk i Minnesota. Han vallfärdade hem, och om verkligheten inte helt motsvarade morfaderns dikt, gick det tydligen inte att bortförklara att det fanns något särskilt som band samman Småland och Minnesota. Det är litet gammaldags att nämna ordet, som heter fosterlandskärlek.